

**Opponensi vélemény Chronowski Nóra „Az alkotmányosság nyomában.
Kortárs kihívások a többdimenziós alkotmányos térben a globális, az
európai és a magyar alkotmányosság köréből” című MTA doktori
értekezéséről**

A doktori értekezés a szerző tízéves, az alkotmányosság különféle aspektusait elemző munkáit szervezi egy kötetbe. A tézisek egy része angol nyelven a *Human Rights in a Multilevel Constitutional Area. Global, European and Hungarian Challenges* (Paris: L'Harmattan 2018, pp 249) című kötetben, magyar nyelven pedig igen jelentős része az *Alkotmányosság három dimenzióban* (Budapest: TK Jogtudományi Intézet 2022, pp. 236) című kötetben jelent meg. A munka tartalmának *ismertetésétől* eltekintenek.

I. Az értekezés alapos, magas szakmai színvonalú. A legtöbb tézisével magam is egyetértek. De a rend kedvéért (és opponensi kötelességemnek eleget téve) néhány apróbb kritikai megjegyzést mégiscsak tennék a munkával kapcsolatban.

A kötet részletesen tárgyalja az alkotmányosság aktuális globális, európai és magyar dimenzióját, de érdekes lett volna többet megtudni a szerző felfogásáról az alkotmányossággal kapcsolatban *általában*.

A szerző az alkotmányosság három fogalmi elemét említi: jogállamiság, alapjogvédelem és demokrácia (és leginkább az alapjogvédelem kérdésre fókuszál). Bevett irány ugyan a szakirodalomban (és EU-s dokumentumokban is), amit a szerző képvisel (ti. alkotmányosság háromszatú), de nekem kételyeim vannak avval kapcsolatban, hogy a jogállamiság mennyiben választható el fogalmilag az alapjogvédelemtől. A materiális (*thick*) jogállamfogalom ugyanis magában foglalja az alapjogvédelmet is.

A demokrácia és a jogállamiság *kapcsolata* is releváns a szerző kérdésfeltevése szempontjából. A demokrácia és jogállamiság között ugyanis vannak tagadhatatlan strukturális konfliktusok, de valójában egymás nélkül aligha tudnak megenni. Együtt virágoznak, ha pedig elbuknak: együtt buknak el. Bármilyen ezzel ellentétes példa, mely azt mutatná, hogy a jogállamiság demokrácia nélkül is lehetséges (pl. Szingapúr), valójában nem meggyőző (NB ez nem a szerzőre vonatkozó kritikai megjegyzésem): ha alaposabban megvizsgáljuk, észre fogjuk venni hogy ezek a rendszerek nem teljesítik a jogállamiság általunk elvárt mércéit.

Már egy ideje tudjuk, hogy a jogállamiság és különösen egyes politikai alapjogok a demokratikus folyamatok előfeltételei. Szólásszabadság vagy a választójog jogi garanciái és tényleges érvényesülése hiányában lehet ugyan néhány évente a választópolgárokat „választásokon” szavaztatni, de attól a rezsim még nem lesz demokratikus (a szocializmus idején is voltak ilyen „választások” a szovjet befolyási övezetben Kelet- és Közép-Európában). Azonban a fentiek tükrében egy másik, gyakran elfeledett okozati összefüggést is érdemes szem előtt tartani: a jogállamiság önmaga is a demokratikus váltógazdálkodás terméke, ha ugyanis a kormányzó pártok nem tartanak attól, hogy kiszavazzák őket a hatalomból és hirtelen ellenzékbe kerülnek, elkerülhetetlen, hogy egyre kevésbé tartsák tiszteletben a hatalommegosztás elvét (különösen a bírói függetlenséget) és az alapvető jogokat.

Így bár a jogállamiság önmagában nem tudja megóvni a demokráciát, a jól kialakított alkotmányos rendelkezések hasznosak lehetnek az erózió elleni küzdelemben, más egyéb társadalmi és politikai tényezőkkel együtt. Végző soron (hatékony külső nyomás hiányában) minden politikai közösségnek a társadalom és a politikusok szintjén is, a politikai folyamatban megőrzendő, a demokrácia és a jogállamiság irányába elkötelezett politikai erkölcsre van szüksége.

II. A legutóbbi időszakban (az értekezés benyújtása óta) is számos fejlemény történt a tárgyalt jogrendszerekben, illetve a szakirodalomban. Ezek hiányát az opponens természetesen nem tudja felróni, de a rend kedvéért néhányat megemlítenék (különös tekintettel esetleges jövőbeni újabb munkákra). Ennek fényében a szerző gondolatvezetését *kiegészíteném*.

Érdeemes belátnunk és elfogadnunk, hogy maga az EU is sajnos mutat eróziós jelenségeket. Ez részben vonatkozik AG eltávolítására Sharpston (lásd pl. Dimitry Kochenov and Graham Butler, ‘Independence of the Court of Justice of the European Union: Unchecked Member States power after the Sharpston Affair’ (2022) *European Law Journal*, <https://doi.org/10.1111/eulj.12434>), részben pedig a Bizottság jogalkalmazási gyakorlatára (<https://preprints.apsanet.org/engage/apsa/article-details/61ca1ec002c214092c3443f4>). A *rule of law (budget) conditionality* eljárások kapcsán a Bizottság időhúzó gyakorlata a szakértőket és az Európai Parlamentet is erősen frusztrálta (Antonia Baraggia and Matteo Bonelli, ‘Linking Money to Values: The New Rule of Law Conditionality Regulation and Its Constitutional Challenges’ (2022) 23 (2) *German Law Journal* 131–156; Isabel Staudinger, ‘The Rise and Fall of Rule of Law Conditionality’ (2022) 7 (2) *European Papers* 721–737). Általában a kérdéshez lásd Roger Daniel Kelemen, ‘Appeasement, ad infinitum’ (2022) 29 (2)

Maastricht Journal of European and Comparative Law 177–181. Az, hogy az EU keveset (illetve nagyon megkésve) tesz az illiberális tagállamaiban tapasztalható eróziós jelenségekkel szemben, nem annak a következménye, hogy nincsenek rá jogi eszközei. Vannak és mindig is voltak. Csak ezeket rövidtávú megfontolások miatt rendszerint nem hajlandó alkalmazni. Ha úgy tetszik az EU saját belső alkotmányos kihívásai (különösen az Európai Parlament gyengesége a Bizottság személyi összeállításában) akadályozzák a hatékony fellépést a tagállami eróziós jelenségekkel kapcsolatban (lásd András Jakab, ‘The Spitzenkandidat is back’ *EUobserver* 28. December 2022 <https://euobserver.com/opinion/156453>).

A szerző által „dimenzió”-ként jelölt problémakörök közötti kölcsönhatás tehát egyre erősebb (amint erre a szerző a záró gondolatokban maga is utal).

A munka alapos szakirodalmi feldolgozottságú, gondolatvezetésében kimunkált, színvonalasan érvelő, kérdésfeltevésében több helyen újszerű. Tudományosan kiemelkedő jelentőségű munkáról van tehát szó. Az értekezés a magyar jogtudomány számára állandó hivatkozási pont lesz a jövőben, de minden bizonnyal a joggyakorlatban dolgozók is haszonnal forgatják majd. Külön érdemes, hogy nem csupán a nemzetközi, hanem a témára vonatkozó magyar szakirodalmat is feldolgozza.

A fentiek alapján az értekezést alkalmasnak tartom a nyilvános vitára és a doktori cím odaítélését javaslom.

Salzburg, 2023. január 19.

Univ.-Prof. Dr. Jakab András, DSc